

СЕКЦІЯ 3. ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ ТА ТЕНДЕНЦІЇ ІСТОРИЧНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-387-6-20>

БАБИН ЯР – СИМВОЛ ГОЛОКОСТУ ЧИ СПІЛЬНЕ МІСЦЕ ПАМ'ЯТІ?

Білокінь М. М.

студентка ОР «Магістр»

історичного факультету

Київського національного університету ім. Т. Шевченка

м. Київ, Україна

Інструменталізація пам'яті кінце необхідна для ведення державної політики. Боротьба за власну ідентичність відбувається одночасно з боротьбою за пам'ять. Питання меморіалізації Бабиного Яру є одним із найбільш контраверсійних питань в історії не лише українського народу, а й всіх дотичних до цієї трагедії. В основі розбіжностей лежать відмінності сприйняття ролі та місця подій в світовій історії.

Зі спробами меморіалізації, дискусії спалахнули з ще більшою силою. Аби розуміти яке місце Бабин Яр має займати в історичній пам'яті, слід проаналізувати сприйняття трагедії від часу, коли вона сталася і до сьогодні.

Безпосередньо після трагедії радянське керівництво активно використовувало її задля власних цілей. Звичайно Сталінському керівництву було вигідно вважати Бабин Яр місцем, де вчинений Голокост, тому воно й активно розігрувало єврейське питання на міжнародній арені.

Цікавими є і перші спроби меморалізації. На пам'ятнику, що мав бути встановлений у Бабиному Яру, було написано «Світлої пам'яті 140 000 громадян м. Києва, зв'язані закатованих німецькими окупантами 1941 р.». Незважаючи на те, що Надзвичайна комісія встановила і оприлюднила всі категорії жертв, в свідомості населення Бабин Яр залишився символом Голокосту.

Проте у Бабиному Яру поховані й інші жертви нацистів: полонені червоноармійці, українські націоналісти, радянські та польські підпільники, душевнохворі, заручники та роми. Після 1991 року стали встановлювати окремі пам'ятники, проте осмислення так і не було здійснено.

На сучасному етапі держава не прагне взяти лідерство у вирішенні такого дискусійного питання, історична пам'ять в нас, як завжди, не на часі. Єврейський народ наполягає на тому, що Бабин Яр може бути лише єврейським місцем пам'яті. «Із боку єврейської спільноти – це прагнення до ексклюзивної пам'яті про трагедію як зворотна реакція на радянську політику замовчування, культивування пам'яті про Бабин Яр і Голокост насамперед через накидання провини іншим народам, зокрема українцям» [3, с. 211]. Таким чином єврейська громада хоче приватизувати меморіальний простір як засіб запобігання антисемітизму та демонстрації триумфу над ним.

Російська сторона, використовує типовий радянський наратив, у веденні інформаційної війни та насадження маніпулятивних тенденцій на український народ. Володимир В'ятрович запевняє, що «мета Москви очевидна – через проєкт російських олігархів, закамуфльований під «міжнародний», втягувати Україну в російсько-радянський простір деформації пам'яті. І водночас провокувати конфлікт, щоб звинуватити Україну і українців в антисемітизмі» [1].

Свідома українська громадськість натомість наголошує на важливості формування Бабиного Яру як спільного місця пам'яті.

Зараз існує два конкуруючих проєкти щодо меморіалізації Бабиного Яру: український проєкт, створений при Інституті історії України та приватний Меморіального центру Голокосту «Бабин Яр», який фінансується російськими мільярдерами єврейського походження. Однак, важко назвати ці проєкти конкуруючі, адже вони пропонують зовсім різне бачення дискусійних питань історії та пам'яті.

Український проєкт побудований на трьох аспектах, тому мають бути створені: проєкт ландшафтного впорядкування території Історико-меморіального заповідника «Бабин Яр», Музей історії Бабиного Яру та Меморіал Голокосту. Натомість приватний проєкт зводить історію цього місця до пам'яті про Голокост та звірств нацизму.

«Бабин Яр є одним із символів Голокосту, але не лише їм. І передісторія, і подальші події навколо цього місця пам'яті, включно із Сирецьким концтабором, радянськими практиками «активного забуття» Голокосту, а також Куренівською трагедією є невід'ємним пластами пам'яті, що нашарувалися в цьому місці, й вони роблять його унікальним місцем української історії» [2]. Варто згадати і про контору єврейського та інших кладовищ, які там були з кінця 19-го століття і також є складовою Бабиного Яру як комплексу пам'яті. Тобто Бабин Яр має історію до та після 1941 року.

Бивства в Бабиному Яру почалося саме із двох таборів ромів та пацієнтів психіатричної лікарні ім. Павлова. Загалом було розстріляно

або отруєно газом близько 800 пацієнтів, яких поховано поблизу Бабиного Яру.

А вже 29–30 вересня було розстріляно понад 30 тисяч євреїв. Полонені червоноармійці мали викопувати могили у Бабиному Яру, а потім заганяти євреїв у ями. Тих, хто відмовлявся, розстрілювали або ховали живцем. Пізніше свою смерть там знайшли члени ОУН і радянські військовополонені, партизани та заручники серед місцевих жителів.

Про спільну вину як нацистського так і більшовицького режимів свідчить і те, що єврейська інтелігенція була вбита або заслана до ГУЛАГу, служила в Червоній армії, тому або загинула на війні, або була репресована під час післявоєнних чисток Сталіна. Таким чином нацистський злочин не став ексклюзивним. Проте не лише євреї стали жертвами радянського режиму: об'єктами репресій стають поляки, українські та білоруські «націоналісти», тобто національно свідомі етноси. Всього, за підрахунками істориків, у Бабиному Яру було вбито 100 тисяч людей, з них близько 60 тисяч євреїв.

Моріс Альбвакс, теоретик колективної пам'яті, стверджує, що пам'ять є процесом, сформованим суспільством і всередині нього. Теорії колективної пам'яті також мають тенденція зосереджувати увагу на ролі місця у формуванні пам'яті, зокрема на таких місцях, як музеї та пам'ятники. Проблеми меморіалізації Бабиного Яру доводять, що українці все ще не позбавилися своєї постколоніальної свідомості та відчуття меншовартості. Тому саме український проєкт спільної пам'яті дасть змогу зміцнити роль історичної пам'яті в національній свідомості та утвердити довіру та впевненість в силах української громадськості та представників інтелігенції.

Для сучасних українців вшанування жертв як євреїв так і неєвреїв дуже важливе. «Сприйняття Голокосту українського єврейства, геноциду ромів та депортації кримських татар як складників української національної історії ХХ ст. є необхідною передумовою формування сучасної української політичної нації – багатоетнічної та полікультурної» [2].

Отже, бажання виокремити свою власну трагедію, з трагедії інших народів лише веде до ще більших дискусій та непорозумінь, це паплюжить пам'ять про всіх жертв та дає підґрунтя до існування радянського, а тепер вже російського нарративу задля підтримки та поширення «руського міра».

Без пошуків істини, критичного ставлення до минулого та порозуміння в українському суспільстві, Бабин Яр перетвориться на вагомий інструмент впливу та ще одну перемогу насильницького над гуманним.

«Побудова меморіалу є свідомим актом вибору пам'ятати певних людей і події, а також вибору не пам'ятати інших людей і події. І цей свідомий акт є політичним, що означає відчуття, що мова йде про владу над пам'яттю, владу над минулим і владу над сьогоденням» [4, с. 65]. Тому місця пам'яті є потужними символами, які підтримують колективні спогади. Вони прояснюють шари меморіалізації та відіграють вирішальну роль у забезпеченні колективної пам'яті та формуванні національної ідентичності.

То ж Голокост – це не лише «єврейська проблема». Меморіал Бабин Яр має стати спільним місцем пам'яті про злочини тоталітарних режимів: нацистського та більшовицького.

Ми повинні задуматися не тільки про те, що ми пам'ятаємо, але й про те, як ми пам'ятаємо, і, нарешті, ми повинні усвідомити, з якою метою ми пам'ятаємо. Без вирішення проблем історичної політики, усвідомлення ідентичності та відповідальності за збереження пам'яті ми, українці, не зможемо створити сучасну культурну націю. Належне вшанування пам'яті також є важливою складовою для створення іміджу «цивілізованої держави» в світі.

Література:

1. В'ятрович В. Наш обов'язок – вшанувати жертв розстрілів у Бабиному Яру. URL: <https://www.istpravda.com.ua/columns/2021/03/23/159193/>
2. Кобченко К. Бабин Яр як іспит для української політики пам'яті. Історична правда. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2020/10/8/158234/>
3. Пастушенко Т. Презентація концепції комплексної меморіалізації Бабиного Яру. *Український історичний журнал*. 2019. № 1. С. 211.
4. Kutsovskа G. Memorializing babyn yar: politics of memory and commemoration of the holocaust in ukraine. 65 p.